

Erkki Laukkanen

Miten ja miksi ammattiliitot Suomessa fuusioituvat?

Maailmalla kysymys ammattiliittojen fuusioitumisesta ei ole uusi. Se ammattiliittorakenne, joka toisen maailmansodan jälkeen syntyi, on erityisesti englanninkielisissä maissa ollut jatkuvan uudelleenmuotoilun kohteena. Malliesimerkkinä tästä on Iso-Britannia, jossa toisen maailmansodan jälkeen oli noin 700 ammattiliittoa. Nyt niitä on noin 200 ja väheneminen jatkuu. Valtaosin tämä on ollut seurausta liittofuusioista, joissa yksi liitto on joko sulautettu toiseen tai sitten on sulautettu uudeksi liitoksi.

Suomessa ja muissa Pohjoismaissa fuusioita on ollut huomattavasti vähemmän. Ruotsissa tosin fuusioitiin koko joukko ammattiliittoja 1980-luvun vaihteen molemmin puolin, mutta sittemmin vähemmän. Suomessa ammattiliittojen määrä kääntyi laskuun vuoden 1975 paikkeilla voimakkaan ay-toiminnan laajentumisen jälkeen. Vaihtelua aikataulussa tosin esiintyy jonkin verran keskusjärjestön mukaan.

Yksi silmiinpistävä seikka vuoden 1990 jälkeisissä liittofuusioissa on ollut fuusioiden painottuminen suuriin ja keskisuuriin liittoihin. Jostakin syystä pienet liitot eivät vastaavassa määrin ole fuusioituneet, vaikka vaikutusvallan ja eräiden skaalaetujen näkökulmasta juuri pienillä liitoilla olisi siihen motiivi. Seuraavassa pohditaan, miksi näin on käynyt, ja mitä mahdollisia seurauksia tapahtuneella kehityksellä on liittojen väliin suhteisiin, keskusjärjestöjen asemaan ja jäsenmäärien kehitykseen.

Kansainvälisestä keskustelusta

Varsin tärkeä lähde alan kirjallisuudessa on Manchesterin yliopiston professori Jeremy Waddington, jonka julkaisemat aikasarjat ovat olleet lähtökohtana myös tälle artikkelille (ks. esim. Waddington 2005a, 2006). Näiden aikasarjojen mukaan suurimpien liittojen osuus kaikista jäsenistä on jaksolla 1990–2005 kasvanut siten, että noin puolella niin sanottujen vanhojen EU-maiden keskusjärjestöistä kolme suurinta liittoa kattoi vuonna 2005 yli puolet kaikista keskusjärjestöjen liittojen jäsenistä.

Siihen, miksi näin on käynyt, on esitetty monia syitä. Yksi yleisimmistä selityksistä fuusioille on ollut puolustuksellinen, jäsenmäärän laskun pysäyttäminen ja liiton taloudellis-hallinnollisen aseman vakauttaminen (Chaison 1996; Willman 1996). Toinen selitys on

paikallistasolle hajautuvan neuvottelutoiminnan resursointi (Waddington ym. 2005). Kolmas selitys on reagointi työnantajapuolen neuvotteluorganisaation muutoksiin. Tämä selitys on ollut runsaasti esillä myös Suomessa (Lyly 2006). Sukua tälle on neljäs selitys, tarve vähentää kilpailua liittojen välillä. Myös syvästi periaatteellinen kysymys yhteistyön ja vastarinnan painotuksista tämän päivän uusliberalismissa on herättänyt keskustelua (ks. esim. Bieler 2007; Bohle 2006) ja asettanut kysymyksen ay-liikkeen liittolaisista (Gajewska 2008).

Vaikka muitakin selityksiä varmasti on, yksikään niistä ei ole hallitseva vastaus kysymykseen, miksi fuusiot ovat painottuneet suuriin liittoihin. Waddington (2006) on tätä kysymystä toki pohtinut, mutta jättänyt kuitenkin lukijalle valinnan varaa. Kehityksen hän kuitenkin ennustaa jatkuvan tavalla joka vaarantaa keskusjärjestöjen aseman toiminnan kokoajana ja suuntaajana. Suurliitot kun osaavat itsekin hoitaa suuren osa niistä tehtävistä, joita keskusjärjestöt ovat perinteisesti tuottaneet. Erityisen kiinnostava tämä ennuste on tietysti Suomelle, missä työmarkkina-asioiden kolmikantainen valmistelu on suurelta osin ollut keskusjärjestöjen vastuulla. Mutta ehkä sitäkin kiinnostavampi kysymys koskee pienten liittojen mahdollisuuksia saada äänensä kuuluviin.

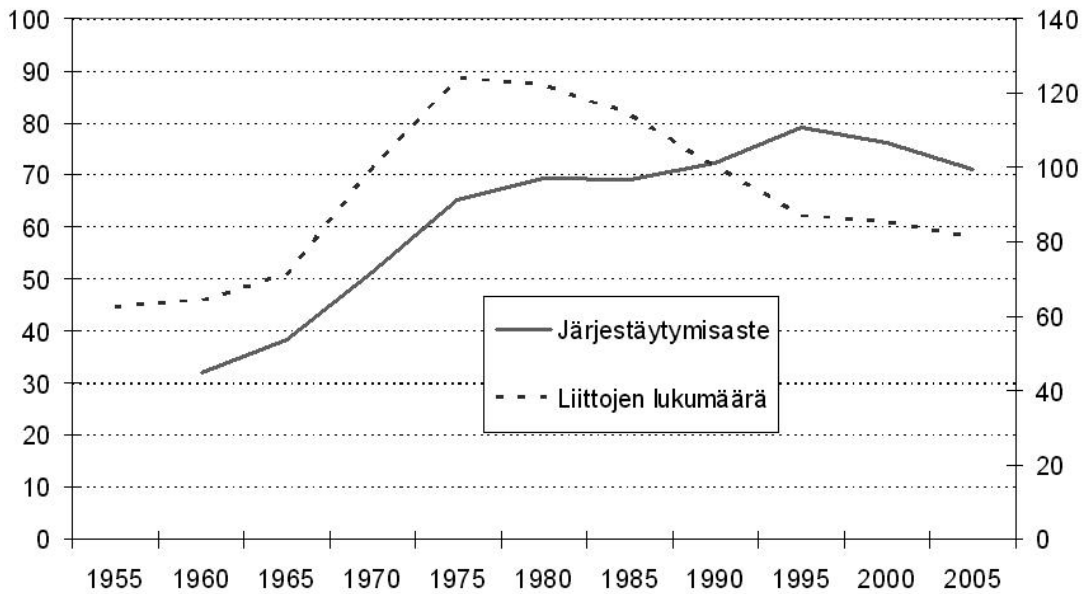
Kehitys Suomessa

Kuvioon 1 on viisivuotisivälein koottu tiedot järjestäytymisasteesta ja liittojen lukumäärästä Suomessa jaksolla 1955/1960–2005. Tämä jakso, kuten kuviosta voi helposti nähdä, voidaan jakaa kolmeen vaiheeseen. Jaksolla 1965–1975 elettiin ay-toiminnan voimakkaan laajennuksen aikaa, jolloin sekä liittojen lukumäärä että järjestäytymisaste kasvoivat. Jaksolla 1975–1995 liittojen lukumäärä kääntyi laskuun, mutta järjestäytymisaste jatkoi kasvuaan, tosin hidastuen. Vuodesta 1995 eteenpäin myös järjestäytymisaste on laskenut, mutta hidastuen, kuten liittojen lukumääräkin.

Kuvion perusteella voi siis päätellä, että liittojen määrän ja järjestäytymisasteen välinen on suhde monimutkainen ja riippuu muista väliin tulevista tekijöistä. Siitä, mitä ne muut tekijät Suomen tapauksessa ovat, on vähän tutkimustietoa. Niinpä paras vastaus siihen, mitkä tekijät ovat aiheuttaneet järjestäytymisasteen laskun vuodesta 1995 eteenpäin,

löytyy Suomen ulkopuolelta. Schnabel ja Wagner (2007) ovat tutkineet 18 EU-maan aineistolla ammattiliiton jäsenyyden perusteita. Heidän mukaansa kysymys järjestäytymisestä on suurelta osin kysymys vaikutusmahdollisuuksista työssä ja sosiaalisista suhteista työtoverien kesken. Näissä asioissa ay-liik-

keen ote on viimeisen 10–15 vuoden aikana heikentynyt myös Suomessa (Laukkanen 2006). Muita mahdollisia syitä jäsenkadolle ovat ihmisten ikään liittyvät näkemykselliset seikat ja ansiosidonnaisen työttömyysturvan eroosio (Blanchflower 2007; Böckerman & Uusitalo 2006).

Kuvio 1. Järjestäytymisaste ja liittojen lukumäärä Suomessa. Järjestäytymisaste (vasen asteikko), liittojen lukumäärä (oikea asteikko).

Taulukkoon 1 on koottu tietoja liitoista ja liittofuusioista keskusjärjestön mukaan jaksolla 1990–2006. Jäsenluvut ovat bruttolukuja sisältäen myös muut kuin työlliset palkansaajajäsenet. Jakson alussa vuosi 1990 oli viimeinen ennen 1990-luvun alun lamaa ja 2006 tuorein tilastoitu vuosi. Tarkempaa vertailua varten taulukkoon on otettu myös vuosi 1998 kuvaamaan käännepistettä, jolloin järjestäytymisaste kääntyi laskuun. Näin kootun tiedon mukaan liittojen

määrä laski yhdellätoista sekä jaksolla 1990–1998 että jaksolla 1998–2006. Ensimmäiselle jaksolle sijoittuu toimihenkilöjärjestö TVK:n konkurssi ja siihen liittyvät järjestelyt lähinnä toimihenkilöjärjestö STTK:n suuntaan. Sen järjestelyn seurauksena STTK:n liittojen keskimääräinen jäsenmäärä kasvoi 9 718 jäsenestä 23 830 jäseneseen. Sittemmin STTK:n liittojen keskikoko on kasvanut likimain samassa suhteessa kuin liittoja on fuusioitu.

Taulukko 1. Liittojen keskikoko ja lukumäärä keskusjärjestön mukaan 1990–2006.

Järjestö	Liittokoko keskimäärin			Liittojen lukumäärä		
	1990	1998	2006	1990	1998	2006
Ammattiliittojen keskusjärjestö SAK	39679	40119	47441	28	27	22
Toimihenkilöjärjestö STTK	9716	23830	27929	16	27	23
Toimihenkilöjärjestö TVK	25835	-	-	15	-	-
Korkeasti koulutettujen AKAVA	8187	11259	15663	34	32	31
Muut, riippumattomat	2279	5768	6010	10	6	5
YHTEENSÄ	18779	23060	27181	103	92	81

Lähde: Tilastollinen vuosikirja, Tilastokeskus.

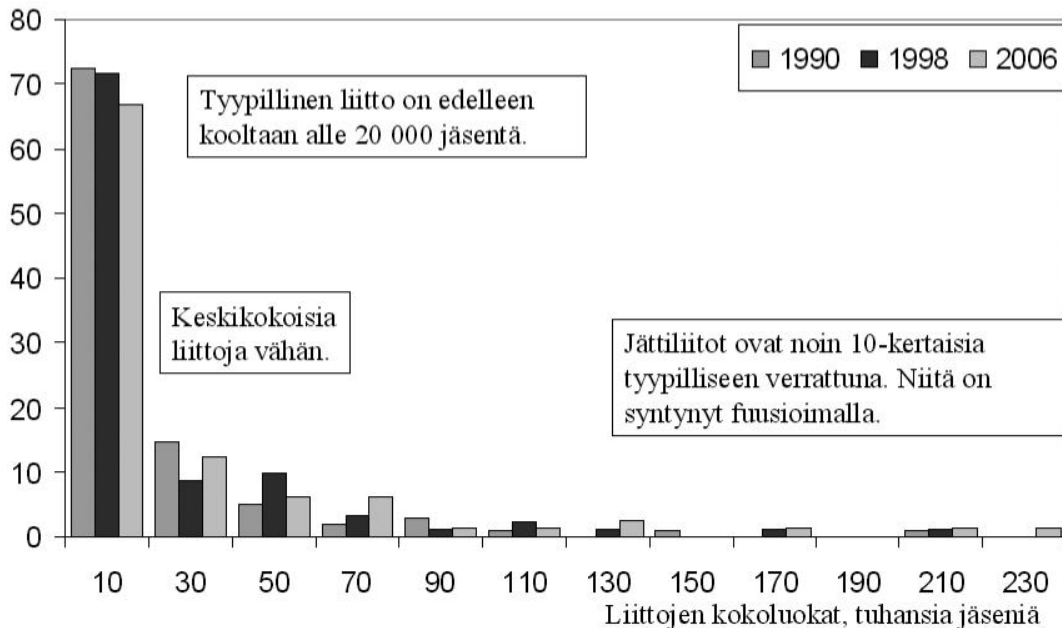
Ammattiliittojen keskusjärjestö SAK:ssa liittojen keskkoko on ollut selvästi muita suurempi ja kasvanut fuusioiden myötä 47 441 jäseneseen vuonna 2006. Korkeasti koulutettujen AKAVA:ssa liittojen keskkoko on jaksolla 1990–2006 lähes kaksinkertaistunut, vaikka liittojen määrä on ollut likimain vakio. Suurentumisesta huolimatta puhumme silti varsin pienestä keskikoosta, alle 16 000 jäsenestä. Riippumattomien ammattijärjestöjen keskkoko on ollut selvästi pienin, ja liittojen määrä on tarkastelelujaksolla supistunut viiteen.

Muihin Pohjoismaihin verrattuna suomalaisten ammattiliittojen keskkoko on ylemmää keskiluokkaa, alle 30 000 jäsentä. Suomea suurempia liitot ovat Ruotsissa, noin 50 000 jäsentä keskimäärin. Suomea pienempiä liitot ovat Tanskassa ja Norjassa, missä liiton keskkoko on viimeisen sukupolven aikana noussut hitaasti noin 5 000 jäsenestä yli 10 000 jäseneseen. Pohjoismaita tarkastelemalla on myös helppo nähdä, että järjestäytymisasteen ja ammattiliiton koon välillä ei ole mitään suoraa yhteyttä. Tanska on pystynyt tuottamaan saman korkean järjestäytymisasteen selvästi pienemmällä liittokoolalla kuin Suomi ja Ruotsi.

Hyvin erilaisia liittoja

Ammattiliittojen koon jakaumasta keskiluvut antavat kuitenkin väärän kuvan. Sen kuvan mukaan keskimääräinen liittokoko on myös tyypillinen liittokoko. Mutta näin ei asia kuitenkaan ole, kuten kuviosta 2 voi nähdä. Tyypillisen liiton koko on edelleen alle 20 000 jäsentä. Tämän kokoluokan liittoja on ollut ja edelleen on noin 70 prosenttia kaikista Suomen ammattiliitoista. Toinen huomion arvoinen piirre jakaumassa on se, että suurliittojen koko – suurimmat niistä yli 200 000 jäsentä – ovat 10-kertaisia tyypilliseen kokoluokkaan verrattuna. Kolmas piirre jakaumassa on se, että taulukossa 1 kuvatus keskkioon kohdalla liittoja on lopulta hyvin vähän.

Ammattiliittojen koon jakauma on siis hyvin vino, samaan tapaan kuin tulonsaajien tulojen jakauma. Tulonsaajien tuloeroja selitetään eroilla tulonsaajien tulonhankintakapasiteetissa. Ammattiliittoihin sovellettuna tämä selitys tarkoittaisi suuria ja kasvavia eroja liittojen jäsenhankintakapasiteetissa. Tämä kuulostaa aika erikoiselta selitykseltä, eikä sellaista selitystä tietävästi kukaan ole sellaisenaan esittänyt. Mutta mikä mekanismi suuret ja edelleen kasvavat liittojen kokoerot sitten on synnyttänyt? Vastausta tähän kysymykseen on mahdollista etsiä niistä seikoista, joilla suuliittojen fuusioita on perusteltu.

Kuvio 2. Liittokoon jakaumat 1990, 1998, ja 2006. Liittojen osuus kaikista liitoista.

Julkisten ja hyvinvointialojen liitto, JHL ry. on sektoripohjainen järjestely, jossa vuoden 2006 lopulla oli 224 817 jäsentä. Se kokosi yhteen lähinnä julkisten hyvinvointipalvelujen piirissä työskentelevät palkansaajat, mutta yksityistäkin toimintaa se osittain kattaa. Nettisivuilla liitosta

kirjoitetaan, että ”JHL on monien eri alojen ammattilaisten liitto. Liiton jäsenet työskentelevät sekä julkisilla että yksityisillä hyvinvointialoilla. Ammattiryhmien edunvalvonnalliset tarpeet ovat erilaiset ammatista, koulutuksesta, työtehtävistä ja työnantajasta riippuen.”

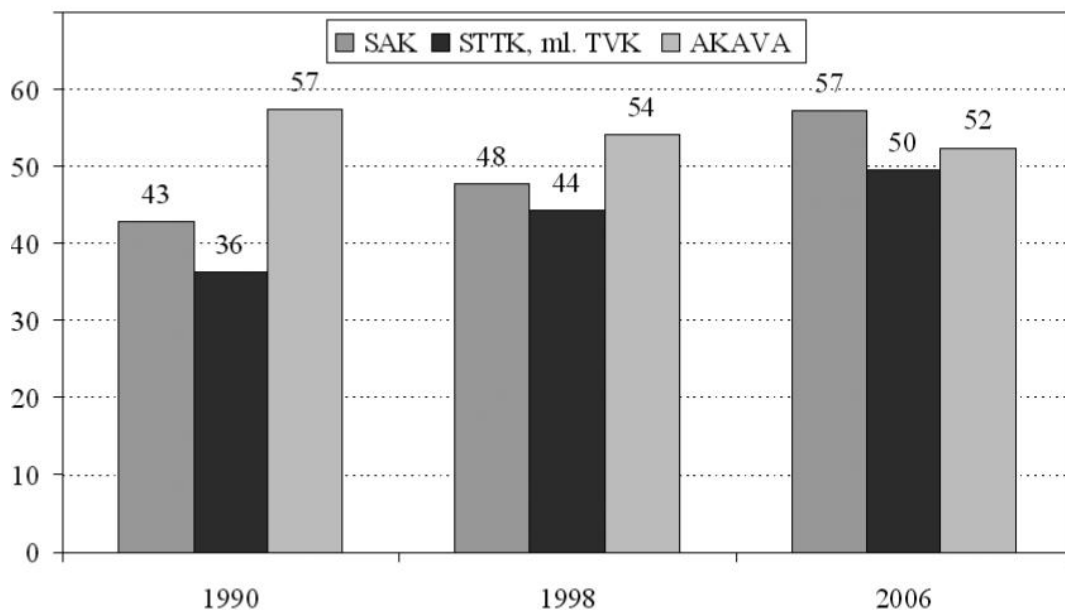
Vastaavasti palvelualojen ammattiliitto PAM ry. on yksityisillä palvelualoilla, kuten vähittäiskaupassa, hotelli- ja ravintola-alalla, kiinteistöpalveluissa sekä vartiointialalla työskentelevien ammattiliitto. Vuoden 2006 lopulla liitolla oli 207 007 jäsentä, joista naisia oli 80 prosenttia. Nettisivuilla liitosta kirjoitetaan, että ”PAM on palvelualojen työntekijöitä edustava asiantuntija ja tarjoaa omaa osaamistaan yhteiskunnalliseen päätöksentekoon. Vaikuttaminen edellyttää usein tiivistä yhteistyötä sidosryhmien kanssa. PAMin tehtävänä on edistää kansainvälisyyttä, demokratiaa, oikeudenmukaisuutta, tasa-arvoa ja sosiaalista turvallisuutta.”

Edellisistä ”sektoriliitoista” poiketen Toimihenkilöunioni TU on perustaltaan toimihenkilöasemaan perustuva liitto, jossa vuoden 2006 lopulla oli 123 700 jäsentä. Se ei siis ole toimialaliitto, vaan se kokoaa samaan liittoon toimihenkilöt useammalta toimialalta, rajojaan tarkemmin määrittelemättä. Kovin tarkkaan liitto ei myöskään määrittele sitä, puhutaanko ylempistä vai alemmista toimihenkilöistä, mutta työehtosopimusten luettelon perusteella kyse on lähinnä alemmista toimihenkilöistä. Nettisivuilla liitosta kirjoitetaan, että ”toimihenkilöunioni on vahva työelämän vaikuttaja, jonka asema perustuu kattavaan järjestäytymiseen, tinkimättömään edunvalvontaan ja ennakkoluulottomaan yhteistyöhön niin kansallisesti kuin kansainvälisestikin”.

Ammattiliittojen valtasuhteet

Tässä kuvattujen suurliittojen järjestäytymisperiaatteet poikkeavat siis selvästi perinteisistä toimialaliitoista, kuten Elintarviketyöläisten liitto, ja ammattikohtaisista liitoista, kuten Opettajien ammattijärjestö. Uutta ja varsin väljää järjestäytymisperiaatetta on esitelty liittoja perustettaessa niiden vahvuutena, liittojen välistä kilpailua vähentävänä tekijänä. Mutta toki kysymys liiton rajoista silti josakin vaiheessa tulee vastaan, joko liiton sisällä tai suurliittojen välillä.

Suomessa suurliittojen välisiltä ja sisäisiltä pahoilta kiistoilta on tiettävästi toistaiseksi välttytty; mutta muiden maiden vanhemmista suurliitoista esimerkkejä kyllä löytyy. Yksi esimerkki tästä on Saksan palvelualojen ammattiliitto Ver.di, ”maailman suurin ammattiliitto”, jossa muun muassa veturimiehet ovat viime aikoina ottaneet etäisyyttä liiton muihin ryhmittymiin. Osittain tämä voi olla seurausta Ver.di:n koosta, joka sinällään ei siis ole mikään yhtenäisyyden tae, ja osittain liiton rakenteesta, joka kattaa yli tuhat ammattinimikettä sekä yksityisistä että julkisista palveluista.¹ Käsitteellisesti Ver.di menee siis varsin lähelle sitä, mitä keskusjärjestöllä on perinteisesti tarkoitettu. Mutta eivät siitä kovin kauaksi jää uudet suomalaiset suurliitotkaan.

Kuvio 3. Kolme suurinta liittoa keskusjärjestöstä 1990, 1998 ja 2006. Kolmen suurimman liiton jäsenet kaikista keskusjärjestöjen liittojen jäsenistä, %. Lähde: Tilastokeskus.

¹ Vereinte Dienstleistungsgewerkschaft, joka nettisivuillaan kuvailee itseään seuraavasti: ”Its approximately 2.4 million members make ver.di one of the largest independent, individual trade-union in the world. As a multi-service trade union we look after people employed in over 1,000 different trades and professions, making us fit for the challenges of the 21st century.”

Suurliittojen sisäisten ja välisten suhteiden lisäksi on kysymys suurliittojen ja muiden liittojen välisestä suhteesta. Vallankäytön kannalta tätä suhdetta on havainnollistettu kuviossa 3, jossa on esitetty kunkin keskusjärjestön kolmen suurimman liiton jäsenmäärän osuus keskusjärjestön kaikkien liittojen jäsenistä. Vuonna 1990 STTK:n kolme suurinta liittoa, mukaan lukien silloisen TVK:n liitot, kattoi 36 prosenttia kaikista STTK:n liittojen jäsenistä. Vuonna 1998 vastaava osuus oli noussut 44 prosenttiin ja vuonna 2006 jo 50 prosenttiin. SAK:ssa kehitys on ollut samansuuntainen, mutta prosentit ovat olleet suuremmat ja vuonna 2006 keskusjärjestöjen korkein, 57 prosenttia. Ainoa poikkeus säännöstä on AKAVA, missä kolmen suurimman liiton osuus on tarkastelujaksolla hieman laskenut, tosin vähän, mutta pysynyt silti yli 50 prosentin tasolla.²

Suunta Suomessakin näyttää siis olevan kohti suurliittojen valtaa, kun sitä mitataan suurliittojen jäsenosuudella keskusjärjestön liittojen kaikista jäsenistä. Vuonna 2006 kolmen suurimman osuus oli jo yli puolet. Se on toki suuri osuus, mutta ei mitenkään poikkeuksellinen verrattuna Waddingtonin (2006) tuloksille 13 muussa EU-maassa. Suomen tulos on itse asiassa hyvin samankaltainen kuin muissa Pohjoismaissa sekä Saksassa, Belgiassa ja Hollannissa. Näissäkin maissa suurliittojen valta on suuri ja edelleen kasvussa.

Ammattiliiton tarkoitus

Waddingtonin tulokset viittaavaan siihen, etteivät sinitai valkokaulusliitot vallan keskittymisen suhteen olennaisesti poikkea toisistaan. Pikemminkin näyttää siltä, että jos valta maan X yhdessä keskusjärjestössä alkaa keskittyä suurliitoille, niin pian kasvu käynnistyy myös muissa saman maan keskusjärjestöissä. Puhumme siis mahdollisesti jonkinlaisesta lumipalloefektistä. Kun kasvu kerran lähtee liikkeelle, sitä on vaikea pysäyttää, vaikka uudet suurliitot joutuisivatkin painamaan hyvin samankaltaisten heterogeenisuusongelmien kanssa kuin keskusjärjestöt tänään, ja vaikka jäsenmaksun alenemisen sijasta tuloksena olisikin jäsenmaksujen kasvu. (Waddington ym. 2003; Waddington 2005b).

Nämä havainnot antavat oikeuden pohtia liittofuusiota myös valtapoliittisesta näkökulmasta, vaikutusvallan turvaamisesta yhteiskunnallisessa päätöksenteossa, usein selvästikin fuusiota edeltävästä tavoitteenasettelusta poiketen. Se, että Iso-Britanniassa liittofuusiot ennen Margaret Thatcherin valtaa painoutuivat pieniin liittoihin ja vuoden 1979 jälkeen suuriin liit-

toihin³, on toiminut mallina myös muille maille, joissa fuusioituminen on päässyt vauhtiin vasta myöhemmin. Suurliittojen kautta on haettu vastavoimaa poliittiselle oppositiolle, jonka väljänä ideologisena viitekehysenä on ollut uusliberalismi. On mahdollista, että tämä logiikka on vaikuttanut myös Suomessa, vaikka julkisessa keskustelusta tämä näkökulma on luonnollisesti pysynyt poissa.

Tästä näkökulmasta tarkastellen fuusioituminen suurliitoiksi ilmentäisi murrosta perinteisessä ”trade unionismissa”, jossa ammattiliittojen ja hallitsevan työväenpuolueen roolit ovat eriytyneet mutta vakaat, johonkin monimutkaisempaan suhteeseen, jossa uudet suurliitot ottavat entistä suuremman osaa myös siihen toimintaan, joka aiemmin on kuulunut puoluelaitokselle tai keskusjärjestöille, kuten Suomessa. Waddington (2006) pitää tätä kehityssuuntaa varsin ongelmallisena sekä ammattiliittojen että puoluelaitoksen kannalta, ja kysyy, pitäisikö ammattiliiton tarkoitus määritellä uudelleen, jotta kaikki se, mitä ammattiliiton toimenkuvaan nykyään kuuluu, tulisi laajemmin arvioitavaksi.

Pienten liittojen asema

Toinen pohdinnan arvoinen asia on liittojen väliset suhteet – asia, jota on havainnollistettu kuviossa 4. Kuvion X-akselilla on suuruusjärjestyksessä ammattiliitot pienimmästä suurimpaan. Y-akselilla on kertymätieto siitä jäsenmäärästä (vasen asteikko) ja jäsenosuudesta (oikea asteikko), minkä kukin tarkasteltava liittoryyvä pienimmästä suurimpaan kattaa.⁴ Jos kaikki liitot olisivat samankokoisia, kertymäkäyrän arvot laskettaisiin suorakulmion lävistäjältä (täpläviiva). Mutta mitä liittojen väliset kokoerot ovat, sitä kauempana lävistäjältä on käyrä, jolta todelliset kertymäfunktion arvot lasketaan. Ja kuten kuvioista voi nähdä, Suomessa se viiva (katkoviiva) on varsin kaukana lävistäjästä.

Tulosten tulkinnan helpottamiseksi kuvioon on piirretty kaksi vaakaviivaa, 1/2 enemmistö ja 2/3 enemmistö. Ensimmäinen tarkoittaa 50 prosentin enemmistöä jäsenistöstä ja toinen vahvaa kahden kolmasosan enemmistöä, joka jättää viimeiselle kolmannekselle yhdistyslain takaamat määrävähemmistön oikeudet päätöksenteossa. Kuvion viesti on, että 73 pienintä liittoa kattaa kaikista jäsenistä puolet ja kahdeksan suurinta liittoa toiset puolet. Tämän rajan molemmin puolin toisella ryhmittymällä on yksinkertainen enemmistö. Mutta kolmanneksen määrävähemmistöön tarvitaan vain neljä suurinta liittoa.

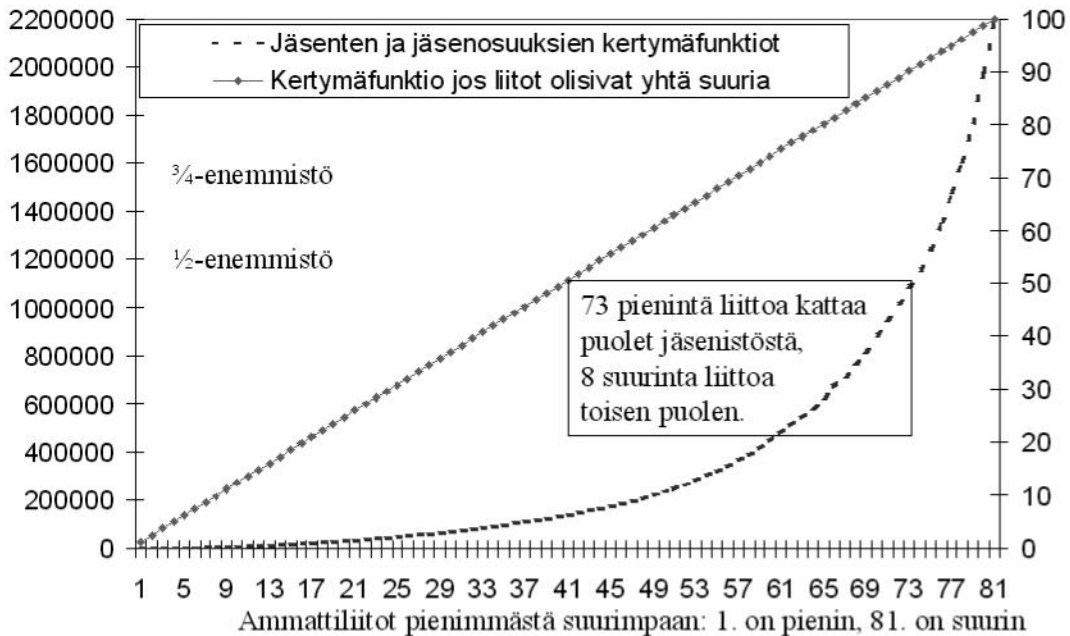
3 Prosentit poikkeavat hieman Waddingtonin (2006) luvuista siksi, että tarkasteltavat vuoden poikkeavat osittain. Mutta vuodelle 1990 ne ovat täsmälleen samat muiden paitsi STTK:n osalta, johon hän ei ole sisällyttänyt TVK:n liittoja, vaikka ne myöhemmin ovat mukana myös hänellä.

4 Waddingtonin (2005b) mukaan ennen vuotta 1979 ei tehty yhtään liittofuusiota, jonka tuloksena olisi ollut yli 100 000 jäsenen liitto. Jaksolla 1979–2000 niitä tehtiin 8.

5 Kyseessä on Lorenz-käyrä, jolla yleensä on havainnollistettu tulojaon tasaisuutta.

Nämä jaot enemmistöihin ja vähemmistöihin eivät tietenkään sellaisenaan voi koskaan kovin tarkkaan määrittää ay-liikkeen päätöksentekoa. Mutta toki sillä

jokin viitearvo on ay-liikkeessä, kuten kaikessa muusakin päätöksenteossa, jossa asiat on jollakin enemmistöllä perusteltava.

Kuvio 4. Jäsenet ja jäsenosuudet liiton koon mukaan 31.12.2006. Jäsenet (vasen asteikko) ja jäsenosuuksien (oikea asteikko) kertymäfunktiot. Lähde: Tilastokeskus.

Mutta vaikka enemmistö-vähemmistö asetelma kokonaan sivuutettaisiin, jäljelle jää kysymys siitä, mitä ammattiliitolla oikein tarkoitetaan: Mikä on ammattiliittojen pienin yhteinen nimittäjä, jos kokoerot ovat yllä kuvatun kaltaiset? Ovatko pienet, alle kymmenentuhannen jäsenen liitot laadullisesti sitä samaa, mitä satojentuhansien jäsenen liitot ovat?

Fuusioiden yhteys jäsenkehitykseen

Taulukossa 2 on lopuksi tarkasteltu, miten työllisten jäsenten määrät ovat kehittyneet liitoissa, jotka ovat fuusioituneet, verrattuna liittoihin, jotka eivät ole fuusioituneet. Kantaluvut tarkastelulle on otettu Tilastokeskuksen Tilastollisesta vuosikirjasta sellaisina kuin ne sinne on ilmoitettu. Ne ovat kuitenkin bruttolukuja sisältäen myös muut kuin työlliset palkansaajat. Ahtiaisen (2006) mukaan ne kuitenkin sisälsivät koko joukon eläkeläisiä, yrittäjiä, opiskelijoita ja vapaajäseniä, jotka eivät olleet aktiivisen edunvalvonnan piirissä.⁵ Taulukon

2 lukuihin on päästy korjauskertoimella, joka supistaa jäsenten määrän sille tasolle, mitä Tilastokeskuksen ilmoittama palkansaajien kokonaismäärä ja OECD:n ilmoittama järjestäytymisaste edellyttävät. Siten korjattu jäsenmäärä vuodelle 2006 on 1 524 370 eikä 2 201 690, kuten Tilastollisessa vuosikirjassa.

Näin laskien jaksolla 1990–1998 toimeenpantujen liittofuusioiden piirissä oli lähes 90 000 palkansaajaa vuonna 1990. Vastaavasti fuusioiden ulkopuolelle jääneissä liitoissa oli noin 1,4 miljoonaa palkansaajaa. Kun näiden kahden ryhmän jäsenkehitystä vertaa toisiinsa, niin kehitys on suosinut ei-fuusioineita liittoja. Niiden jäsenmäärä supistui tosin hieman jaksolla 1990–1998, kiitos 1990-luvun alun laman, mutta kasvoi jaksolla 1998–2006 yli neljä prosenttia. Vastaavasti fuusioineiden liittojen jäsenmäärä supistui jaksolla 1990–1998 noin 18 prosenttia, mutta jaksolla 1998–2006 supistuminen oli kutistunut noin kahteen prosenttiin.

5 Näiden ihmisten osuus kaikista jäsenistä oli Ahtiaisen (2006) mukaan 21 prosenttia vuonna 2001 ja 25 prosenttia vuonna 2004. Jos näitä ihmisiä ei poistettaisi, jäsenten kokonaismäärä vuonna 2006 olisi suurempi kuin palkansaajien kokonaismäärä kyseisenä vuonna.

Taulukko 2. Liittojen jäsenmäärät fuusioitumisen mukaan jaksolla 1990–2006.

Fuusioineet / ei-fuusioineet	Jäsenä liitoissa			Muutos, %		Normeerattu muutos	
	1990	1998	2006	1990–98	1998–06	1990–98	1998–06
Fuusioineet 1990–1998	90	73	72	-18.3	-2.2	-16.9	-6.3
Ei-fuusioineet 1990–1998	1396	1391	1453	-0.4	4.4	1.1	0.3
Jäsenmäärän kehitys ei-fuusioineisiin verrattuna, %-yks.				-17.9	-6.6		
Fuusioineet 1998–2006	570	534	528	-6.3	-1.2	-4.8	-5.3
Ei-fuusioineet 1998–2006	916	930	996	1.5	7.1	3.0	3.0
Jäsenmäärän kehitys ei-fuusioineisiin verrattuna, %-yks.				-7.8	-8.3		
YHTEENSÄ	1486	1465	1524	-1.4	4.1	0.0	0.0
Osuus palkansaajista, %	72	77	71	5	6		

Lähteet: Tilastollinen vuosikirja, Tilastokeskuksen työvoimatutkimus, OECD.

Jaksolla 1998–2006 fuusiot koskettivat huomattavasti laajempaa joukkoa, noin 530 000 jäsentä vuonna 1998. Kahdeksaa vuotta aiemmin fuusioineiden liittojen jäsenmäärä oli runsaat kuusi prosentti pienempi, noin 570 000 jäsentä, mutta vuonna 2006 vain 1,5 prosenttia pienempi kuin vuonna 1998, noin 530 000 jäsentä. Tässäkin tapauksessa jäsenmäärän supistuminen näyttäisi siis fuusioitumisen jälkeen hieman hidastuneen.

Mutta toisinkin taulukon tuloksia voi tarkastella. Taulukon erotus-riveillä fuusioineiden liittojen muutosprosentista on vähennetty ei-fuusioineiden liittojen muutosprosentit molemmilla jaksoilla. Näin menetellen tulokseksi saadaan fuusioineiden liittojen jäsenkehityksen suhteellinen ero ei-fuusioineisiin liittoihin verrattuna. Jaksolla 1990–1998 se oli noin 18 prosenttiyksikköä ja jaksolla 1998–2006 noin seitsemän prosenttiyksikköä, jos fuusio oli tapahtunut jaksolla 1990–1998. Jos fuusio oli tapahtunut vasta jaksolla 1998–1998, sitä oli ”ennakoinut” noin kahdeksan prosenttiyksikön jäsenkato jaksolla 1990–1998, ja samanlaisena se oli jatkunut myös fuusion jälkeen.

On vielä yksi tapa tarkastella asiaa. Sitä on havainnollistettu taulukon 2 kahdella viimeisellä sarakkeella, jossa edellä tarkastellut muutokset on suhteutettu kaikkien järjestäytyneiden jäsenten määrän kehitykseen siten, että se tulee nolllaksi. Näin normeeraen ei-fuusioineiden liittojen jäsenmäärän kasvu on ollut hieman keskimääräistä parempaa tarkasteltavasta jaksosta riippumatta. Vastaavasti fuusioineiden liittojen jäsenmäärä on laskenut molemmilla jaksoilla. Mutta jaksolla 1990–1998 fuusioineiden liittojen jäsenmäärän lasku jaksolla 1998–2006 on vain kolmannes siitä, mitä se oli jaksolla 1990–1998, jolloin fuusiot tapahtuivat.

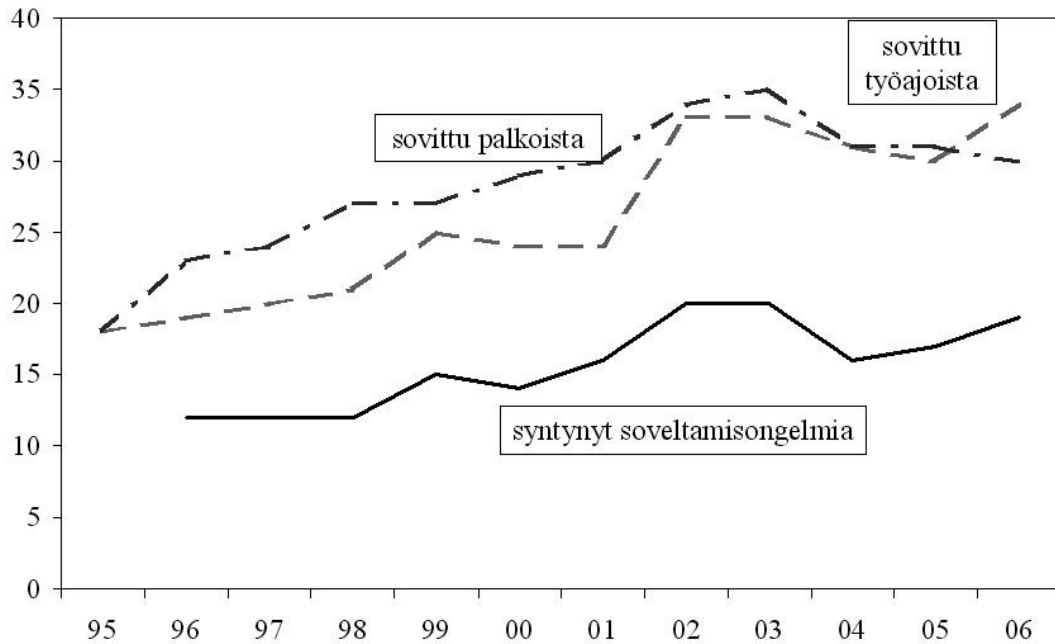
Fuusioiden yhteys paikalliseen sopimiseen

Toinen kirjallisuudesta nouseva peruste liittofuusioille on ollut paikallisen sopimisen laajentuminen (ks. esim. Waddington 2005a, 2006). Se, että paikallisella tai työpaikkatasolla sovitaan yhä enemmän, edellyttää paikallista sopimista tukevia järjestelyjä ja palveluja, jotka maksavat. Jotta tarvittava lisäresurssi saataisiin käyttöön, liittokokoa on kasvatettava, alueorganisaatiota laajennettava ja tukipalveluja, kuten tutkimus- ja asiantuntijapalveluja, on lisättävä. Nämä kustannuspaineet ovat todellisia, vaikkakin fuusiota edeltävässä keskustelussa ne usein sivuutetaan. Ne myös tekevät vaikeaksi lunastaa fuusioihin usein liitetty lupaus pienemmästä jäsenmaksusta (Waddington 2005b).

Mutta toki paikallista sopimista voi tarkastella laajemminkin kuin jäsenmaksun näkökulmasta. Kuviossa 6 on esitetty SAK:n luottamusmieskyselyistä koottu aikasarja paikallisen sopimisen laajuudesta ja soveltamisongelmista jaksolla 1995–2006. Tulosten mukaan paikallinen sopiminen on lisääntynyt varsin tasaisesti vuodesta 1995 lähtien, jolloin monet liitot uusivat palkkausjärjestelmiään jättäen enemmän tilaa paikalliselle sopimiselle. Jo pari vuotta aiemmin monet liitot olivat lisänneet toisin sopimisen mahdollisuuksia erityisesti työaika-asioissa.

Jaksolla 1996–2001 painopiste on ollut palkoista sopimisen puolella, mutta viime vuosina lähes yhtä laajaa on ollut työajoista sopiminen.⁶ Mutta samassa suhteessa paikallisen sopimisen laajentumisen kanssa ovat lisääntyneet myös paikallisen sopimisen soveltamisongelmat. Viimeisten kolmen vuoden aikana paikallinen palkkasopiminen on vähentynyt, mutta työaikasopiminen näyttäisi viimeisen vuoden aikana kääntyneen uuteen kasvuun. Aineistosta ei kuitenkaan ilmene, mistä kasvu johtuu. Toisaalta myös soveltamisongelmat näyttäisivät kuitenkin vielä jonkin verran lisääntyneen.

⁶ Aikasarja ei sisällä erittelyä sen mukaan, onko kyseessä ollut TES:n soveltaminen, TES:n parantaminen tai toisin sopiminen.

Kuvio 5. Viimeisen vuoden aikana tehdyt paikalliset sopimukset. Prosenttia työpaikoista. Lähde: SAK:n luottamusmieskyselyt.

Kun luottamusmiehiltä on avovastauksella kysytty soveltamisongelmien syistä, yhdeksi tyypilliseksi syyksi nousee työnantajan etutulkintaoikeus töiden uudelleenorganisoinnissa, joka on yllättävän yleinen seuraus paikallisesta sopimisesta, koska se sitten palkkaa tai työaikaa. Jostakin syystä tämä paikallisen sopimisen seuraus ei kuitenkaan näyttäisi olevan toisen sopijaosapuolen tiedossa silloin kun paikallista sopimusta tehdään. Ainakin luottamusmiehet havahtuvat seurauksiin vasta siinä vaiheessa kuin työnantaja alkaa organisoida töitä oman etunsa mukaisesti, mutta työntekijäpuolta kuulematta. Taloustieteen termein puhumme epäsymmetrisen informaation ongelmasta.

Jos tämä ongelma koskee samalla tavalla kaikkia työpaikkoja, niin tuloksellinen paikallinen sopiminen edellyttää myös tarkistusta palkansaajien paikallisen sopimuksen toimeenpanossa liittokoosta tai liittojen resursseista riippumatta. Muutoin soveltamisongelmien määrän voi odottaa edelleen kasvavan likimain samalla tavalla kuin tähänkin asti. Tosin todettava on, että vasta julkaistussa paikallisen sopimisen tutkimushankkeessa tämä epäsymmetrisen informaation ongelma ei tässä mainitussa tarkoituksessa kuitenkaan noussut esiin (ks. Kairinen ym. 2008).

Mutta vaikka epäsymmetrisen informaation ongelma kokonaan kiistettäisiin, vastattavaksi jää pari muuta paikalliseen sopimiseen kysymystä. Yksi näkyy suoraan kuviosta 5. Miksi paikallinen sopiminen kääntyi laskuun vuoden 2003 paikkeilla? Jos syy ei ole soveltamisongel-

mien kasvu, niin mikä se on? Toinen kysymys koskee suuremmin tämän artikkelin aihetta, liittofuusioita, ja kuuluu seuraavasti: Jos paikallinen sopiminen on yksi keskeinen syy liittofuusioille, niin eikö se syy silloin koske myös pieniä liittoja?

Päätelmiä ja kysymyksiä

Ammattiliittojen fuusioituminen ei ole mikään uusi ilmiö, mutta sen painottuminen suurten ja keskisuurten liittojen pohjalta muodostettuihin suurliittoihin on. Sitä minkä roolin nämä megaliitot työmarkkinoilla ottavat ja millä seurauksilla ottavat, on hyvin vähän keskusteltu asia. Ainakin Suomessa suunta näyttäisi olevan kohti sektorikohtaisia muodostelmia siten, että yhdellä liitolla on johtava asema julkisten palvelujen tai yksityisten palvelujen tai teollisen toiminnan puolella. Mutta pysyykö kehitys tässä uomassa, jää nähtäväksi. Eräissä muissa maissa myös sektorirajat ylittäviä suurliittojakin on muodostettu, vaikka lähtökohtaisesti tällaisiin hankkeisiin sisältyvät kaikki ne ongelmat, joiden parissa monet keskusjärjestöt tänään painivat.

Se, missä määrin liittofuusioilla voi vaikuttaa jäsenkadon hidastumiseen, on kirjallisuudessa jäänyt epäselväksi, eikä sitä tässäkin artikkelissa käytetyllä aineistolla ole ollut mahdollista kovin paljon täsmentää. Kun fuusioineiden liittojen jäsenmääräkehitys suhteutetaan ei-fuusioineiden liittojen jäsenmäärän kehitykseen, niin ei-fuusioineiden liittojen jäsenmäärän kehitys on ollut selvästi parempi. Mutta jos fuusioineiden liittojen

jäsenkehitystä tarkastelee ennen ja jälkeen fuusion, fuusion jäsenkatoa hidastavaa vaikutusta ei tässä käytetyllä aineistolla voi sulkea pois. Pohjimmiltaan liittofuusioiden näyttöä kuitenkin olleen kysymys puolustuksellisesta ratkaisusta, sillä yleensä liittofuusiota on edeltänyt jäsenmäärien lasku.

Alan kirjallisuuden perusteella jäsenkehityksen ja fuusioiden välisen yhteyden alleviivaamista on kuitenkin syytä välttää. Se, minkä roolin palkansaajat ovat kunkin maan työmarkkinasuhteiden historiassa työpaikoilla saaneet, on avainselitys sille, miten korkea järjestäytymisaste kussakin maassa vallitsee. Se, miten suuria liittoja kussakin maassa on, voi olla korkeintaan täydentävä selitys maan järjestäytymisasteelle. Niinpä kaksi likimain yhtä korkeata järjestäytymisastetta voidaan tuottaa hyvinkin erilaisilla liittojen kokoluokilla. Esimerkistä käyvät Tanska ja Suomi. Tanska järjestäytyy hyvin pienten liittojen pohjalta, Suomi sekä pienten että suurten liittojen pohjalta.

Niinpä selitystä sille, miksi ammattiliittojen fuusiot viimeisten 15 vuoden aikana ovat Suomessakin painottuneet niin vahvasti suurliittoihin, on etsittävä työmarkkinasuhteissa tapahtuneista muutoksista, kuten paikalliseen sopimiseen liittyvistä odotuksista. On myös mahdollista, että selitystä on etsittävä työmarkkinajärjestelmämme ulkopuolelta, muutoksista puoluelaitoksen ja työmarkkinajärjestelmän välisessä suhteessa. Mutta pelkästään työmarkkinoidemme tulevaisuutta arvioiden vastattavaksi ovat tulleet ainakin seuraavat neljä kysymystä.

Miten pienet liitot järjestävät jatkossa edunvalvontansa, kun suurliitot ovat keskusjärjestöissään nousseet niin hallitsevaan asemaan? Onko pienten liittojen ainoa vaihtoehto seurata isompien esimerkkiä ja fuusioitua siten, että vaikutusvalta keskusjärjestön päätöksenteossa säilyy?

Toinen kysymys koskee keskusjärjestöjen tulevaisuutta. Tarvitaanko niitä jatkossa ja jos tarvitaan, niin mikä niiden rooli on suhteessa syntyneisiin suurliittoihin, jotka joka tapauksessa tulevat ottamaan itselleen monia sellaisia tehtäviä, jotka tähän mennessä ovat kuuluneet keskusjärjestöjen toimenkuvaan.

Kolmanneksi on kysymys liittojen keskinäisestä ymmärryksestä. Jos kokoero on satoja tuhansia jäseniä, liittojen käsitykset omasta olemuksestaan varmasti poikkeavat toisistaan. Jos keskusjärjestöt samanaikaisesti heikkenevät, tuloksena voi olla työmarkkinoiden segmentoituminen liittokoon mukaan.

Neljäs kysymys koskee ammattiliiton tarkoitusta. Määritelläänkö se pienimpänä yhteisenä tekijänä, vai johdetaanko se täsmällisemmin ammatillisen edunvalvonnan käsitteestä siten, että raja-alueen puoluelaitoksen suuntaan olisi nykyistä selvempi.

Menossa näyttäisi olevan niin syvälinen muutos työmarkkinajärjestelmässämme, että yksittäisiä liittoja tuskin vastaajan paikalle kannattaa asettaa. Kyseessä näyttäisi olevan myös pysyväisluontoinen mutta seurauksiltaan niin epäselvä muutos, että laajempikin tutkimuspanos olisi tervetullut.

Kirjallisuus

- AHTIAINEN, L. (2006). *Palkansaajien järjestäytyminen Suomessa vuonna 2004. Työpoliittinen tutkimus 298.* Helsinki: Työministeriö.
- BIELER, A. (2007). *Co-option or resistance? Trade unions and neoliberal restructuring in Europe.* *Capital & Class*, 93, 111–124.
- BLANCHFLOWER, D. (2007). *International Patterns of Union Membership.* *British Journal of Industrial Relations*, 45, 1–28.
- BOHLE, D. (2006). *Neoliberal hegemony, transnational capital and the terms of the EU's eastward expansion.* *Capital & Class*, 88, 57–86.
- BÖCKERMAN, P. & UUSITALO, R. (2006). *Union membership and the erosion of the Ghent system: Lessons from Finland.* *British Journal of Industrial Relations*, 44, 283–303.
- CHAISSON, G. (1996). *Union Mergers in Hard Times: The View from Five Countries.* Ithaca, NY, Cornell University Press.
- GAJEWSKA, K. (2008). *The Emergence of a European Labour Protest Movement?* *European Journal of Industrial Relations*, 14, 104–121.
- KAIRINEN, M., UHMAVAARA, H. & MURTO, J. (2008). *Paikallinen sopiminen yksityisellä sektorilla. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisu. Yksityisoikeuden sarja A: 121.*
- LAUKKANEN, E. (2006). *Murroksesta muutokseen. SAK:n järjestötutkimus 2005. Peruseräraportti.* Oulu: Kalevaprint.
- LYLY, L. (2007). *Teknologian ammatillaiset – yhdessä enemmän? Selvitysmies Lauri Lylyn raportti kuudelle liitolle.* Helsinki 4.4.2007.
- SCHNABEL, C. & WAGNER, J. (2007). *Union density and determinants of union membership in 18 EU countries: Evidence from micro data.* *Industrial Relations Journal*, 38, 5–32.
- WADDINGTON, J. TOIM. (2005A). *Restructuring representation. The Merger Process and Trade Union Structural Development in Ten Countries.* Peter Land Pub. Inc.
- WADDINGTON, J. (2005B). *Merge, Merge and Merge Again. Chapter 10, United Kingdom.* Teoksessa J. Waddington (toim.) *Restructuring representation. The Merger Process and Trade Union Structural Development in Ten Countries.* Peter Land Pub. Inc.
- WADDINGTON, J. (2006). *The trade union merger process in Europe: Defensive adjustment or strategic reform?* *Industrial Relations Journal*, 37, 630–651.
- WADDINGTON, J., KAHMAN, M. & HOFFMAN, J. (2003). *United We Stand? Trade Union Mergers – UK and Germany Compared.* London: Anglo-German Foundation for the Study of Industrial Society.
- WADDINGTON, J., KAHMANN, M. & HOFFMANN, J. (2005). *A Comparison of the Trade Union Merger Process in Britain and Germany.* London: Routledge.
- WILLMAN, P. (1996). *Merger propensity and merger outcomes among British unions, 1986–1995.* *Industrial Relations Journal*, 27, 331–338.